नवमः पाठः आदिशङ्कराचार्यः ।

भारतदेशे दीर्घा आचार्यपरम्परा वर्तते । तस्याम् अद्वैतसिद्धान्तस्य भाष्यकारः जगद्गुरुः आदिशङ्कराचार्यः प्रसिद्धः । महान् तत्त्वज्ञः अयं जनप्रबोधनार्थं भारतभ्रमणं कृत्वा भारतस्य चतसृषु दिक्षु पीठानि अस्थापयत् । तेन रचितानि गेयानि अर्थपूर्णानि स्तोत्राणि अद्यापि जनानां मुखेषु विराजन्ते । तस्य जीवनचरित्रात् महत्त्वपूर्णः प्रसङ्गः अत्र उद्धृतः ।

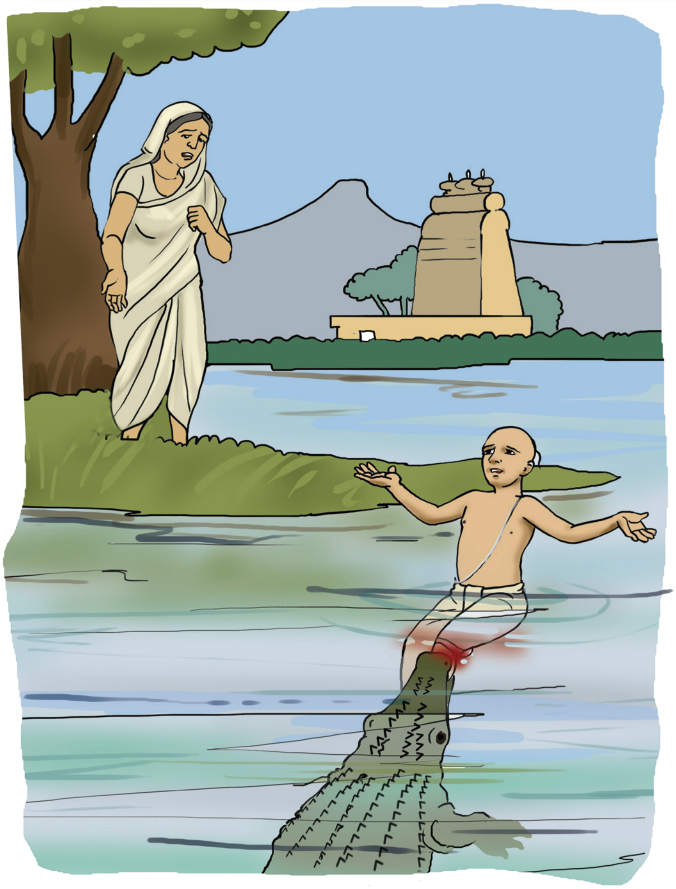

भारतस्य दक्षिणदिशि केरलप्रदेशे आलुवा नगरस्य समीपं 'कालडि' नाम ग्रामः। सः ग्रामः पूर्णानदीतीरे वर्तते । तत्र जगद्गुरोः शङ्कराचार्यस्य जन्म ख्रिस्ताब्दे अष्टमे शतके अभवत्। तस्य पिता शिवगुरुः माता आर्याम्बा चास्ताम् । बाल्ये एव तस्य पिता शिवगुरुः दिवङ्गतः । तस्माद् मातैव पुत्रस्य पालनम् अकरोत् । पञ्चमे वयसि उपनीतः सः पठनार्थं गुरुमुपागच्छत्। तत्र वेद-वेदाङ्गानि, विविधशास्त्राणि च असाधारणवेगेन बालकोऽयम् अधीतवान्। पठनादिकं समाप्य शङ्करः गृहं प्रत्यागतवान् । गृहं प्राप्य मातृसेवाम् आरभत। माता आर्याम्बा पुत्रस्य विवाहविषये सदैव चिन्तयति स्म । परन्तु मनसा वचसा कर्मणा च विरक्तः शङ्करः संन्यासार्थम् अनुमतिं प्रार्थयत। शङ्करस्य ऐहिकविषयेषु अरुचिं दृष्ट्वा आर्याम्बा चिन्तामग्ना जाता ।

एकस्मिन् दिने शङ्करः स्नानार्थं पूर्णानदीं गतः। यदा सः स्नाने मग्नः तदा तत्र एकः नक्रः आगतः। नक्रः झटिति तस्य पादम् अगृह्णात्। तदा शङ्करः उच्चैः आक्रोशत्। ''अम्ब! त्रायस्व । नक्रात् त्रायस्व!'' आक्रोशं श्रुत्वा नदीतीरं प्राप्ता आर्याम्बा पुत्रं नक्रेण गृहीतमपश्यत् । भयाकुला सा अपि रोदनम् आरभत । शङ्करः मातरम् आर्ततया प्रार्थयत - ''अम्ब, इतःपरम् अहं न जीवामि। मरणात् पूर्वं संन्यासी भवितुम् इच्छामि । अधुना वा देहि अनुमतिम् ।'' चेतसा अनिच्छन्ती अपि विवशा माता अवदत् - ''वत्स, यथा तुभ्यं रोचते तथैव भवतु । इदानीमेव संन्यासं स्वीकुरु। मम अनुमतिः अस्ति'' इति। तत्क्षणमेव आश्चर्यं घटितम् । दैववशात् शङ्करः नक्राद् मुक्तः । स नदीतीरम् आगत्य मातुः चरणौ प्राणमत् ।

अनन्तरं शङ्करः मातरं संन्यासस्य महत्त्वम् अवाबोधयत् । संन्यासी न केवलम् एकस्याः पुत्रः । विशालं जगद् एव तस्य गृहम् । 'मातः, यदा त्वं स्मरिष्यसि तदा एव त्वत्समीपमागमिष्यामि' इति मात्रे प्रतिश्रुत्य सः गृहात् निरगच्छत् । ततः गोविन्दभगवत्पादानां शिष्यो भूत्वा सः सर्वाणि दर्शनानि अपठत् । तेभ्यः संन्यासदीक्षां गृहीत्वा वैदिकधर्मस्य स्थापनार्थं प्रस्थानम् अकरोत् ।

अष्टवर्षे चतुर्वेदी द्वादशे सर्वशास्त्रवित् ।
षोडशे कृतवान् भाष्यं द्वात्रिंशे मुनिरभ्यगात् ।।

भाषाभ्यासः

१. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

अ) गुरुमुपगम्य शङ्करः किम् अधीतवान् ?

आ) शङ्करः किमर्थम् आक्रोशत् ?

इ) शङ्करः मात्रे किं प्रतिश्रुत्य गृहाद् निरगच्छत् ?

ई) शङ्करः कस्य शिष्यः अभवत् ?

उ) शङ्करः संन्यासदीक्षां गृहीत्वा किम् अकरोत् ?

२. माध्यमभाषया उत्तरत। शङ्करेण संन्यासार्थं कथम् अनुमतिः लब्धा ?

३. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

(अ) चास्ताम् (आ) त्वत्समीपमागमिष्यामि (इ) गुरुमुपागच्छत् (ई) मुनिरभ्यगात् (उ) मातैव

४. मेलनं कुरुत । **विशेष्यम्** – शिवगुरुः, आर्याम्बा, शङ्करः, जगत् ।

विशेषणम् – प्रसन्नः, विशालम्, दिवङ्गतः, विरक्तः, चिन्तामग्ना ।

५. समानार्थकशब्दं लिखत । दिवङ्गतः, शीघ्रम्, मग्नः, नक्रः, पादः, पुत्रः, शिष्यः ।

६. स्थानाधारेण शब्दपेटिकां पूरयत ।

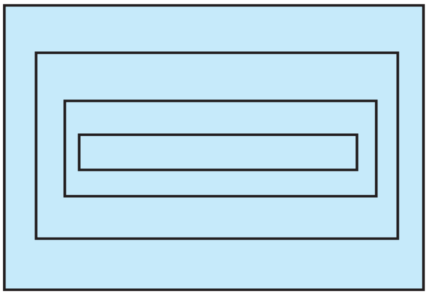

(कालडीग्रामः, केरलप्रदेशः, भारतदेशः, आलुवानगरम्,)

७. प्रवाहि जालचित्रं पूरयत ।

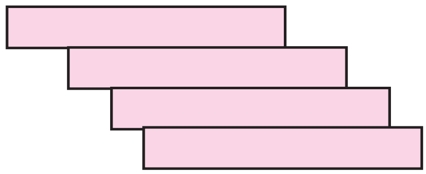

(गृहं प्रत्यागमनम्, गुरुमुपगमनम्, मातृसेवा, वेद-वेदाङ्गानाम् अध्ययनम्)

८. जालरेखाचित्रं पूरयत ।

अ)

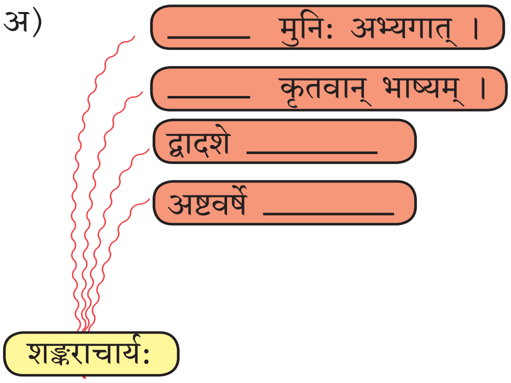

आ)

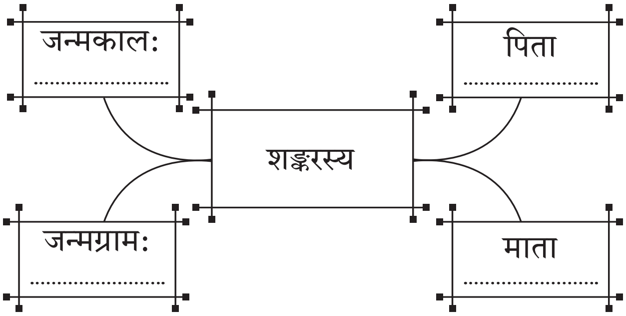

आदिशङ्कराचार्यैः रचितानि ।

स्तोत्राणि – शिवभुजङ्गप्रयातस्तोत्रम्, शिवपञ्चाक्षरस्तोत्रम्, वेदसारशिवस्तोत्रम्, नारायणस्तोत्रम्, त्रिपुरसुन्दरीस्तोत्रम्, अन्नपूर्णास्तोत्रम्, दक्षिणामूर्तिस्तोत्रम्, द्वादशज्योतिर्लिङ्गम्, कालभैरवाष्टकम्, अच्युताष्टकम्, अम्बाष्टकम्, कृष्णाष्टकम्, गोविन्दाष्टकम्, पाण्डुरङ्गाष्टकम्, गङ्गाष्टकम्, यमुनाष्टकम्, नर्मदाष्टकम्, ललितापञ्चकम् इत्यादीनि ।

भाष्याणि – ब्रह्मसूत्रभाष्यम्, उपनिषद्भाष्यम्, भगवद्गीताभाष्यम्, विष्णुसहस्रनामभाष्यम्, सनत्सुजातीयभाष्यम् ।

7HKHXT

अभ्यासपत्रम् ३

(७, ९ पाठयो: आधारेण)

१. वाक्यं पुनर्लिखित्वा सत्यम्/असत्यम् इति लिखत ।

अ) पञ्चमे वयसि उपनीत: स: पठनार्थं गुरुमुपागच्छत् ।

आ) एकस्मिन् दिने शङ्कर: स्नानार्थं शरयूनदीं गत: ।

इ) दैववशात् शङ्कर: व्याघ्राद् मुक्त: ।

२. उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।

अ) ________ वयसि उपनीत: स: पठनार्थं गुरुम् उपागच्छत् । (पञ्चमे/दशमे)

आ) पठनादिकं समाप्य शङ्कर: ________ प्रत्यागतवान् । (गृहम्/नदीम्)

इ) आर्याम्बा पुत्रं ________ गृहीतम् अपश्यत् । (नक्रेण/मत्स्येन)

३. लकारं लिखत ।

अ) मनुजा: वाचनेन बहून् विषयान् बोधन्ते ।

आ) कविपण्डिता: तान् शिक्षयन्ति ।

इ) विद्यार्थी वाचनं श्रयेत् ।

ई) अधुना अनुमतिं देही ।

उ) स: गृहात् निरगच्छत् ।

४. योग्यं वाच्यपर्यायं चिनुत ।

अ) कविपण्डिता: तान् शिक्षयन्ति । (कर्तृवाच्यम्/कर्मवाच्यम्)

आ) बालक: अन्यशास्त्राणि अधीतवान् । (कर्तृवाच्यम्/कर्मवाच्यम्)

५. योग्यं क्रियापदं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

अ) त्वं नक्रात् _______ । (त्रायस्व/त्रायताम्)

आ) त्वं _______ । (स्मरिष्यसि/स्मरिष्यति)

इ) त्वम् इदानीमेव संन्यासं _______ । (स्वीकरोतु/स्वीकुरु)

६. विग्रहवाक्याणां समासनामभि: मेलनं कुरुत ।

समासविग्रह:	समासनाम
१. सद्गुणा: एव सम्पत्ति:	सप्तमी-तत्पुरुष:
२. कवय: च पण्डिता: च	कर्मधारय:
३. मातु: सेवा	नञ्-तत्पुरुष:
४. न रुचि:	कर्मधारय:
५. चिन्तायां मग्ना	षष्ठी-तत्पुरुष:
६. पूर्णा नाम नदी	इतरेतर-द्वन्द्व:

७. उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

अ) शङ्कर: उच्चै: आक्रोशत् यत: ________________________________ ।

१. स: नदीजले अमज्जत् ।

२. नक्र: तस्य पादम् अगृह्णात् ।

क्त-प्रत्ययान्तानि

पुन:स्मारणम् ।

(कर्मणि-भूतकालवाचक-धातुसाधित-विशेषणानि)

सूत्रम् – मूलधातु: + त (त/ध/न, ट/ढ/ण)

उदाहरणानि – कृ (८ उ.प.) – कृत, दा (१ प.प./३ उ.प.) – दत्त, पठ् (१ प.प.) – पठित, लभ् (१ आ.प.) – लब्ध, मुच् (६ उ.प.) – मुक्त, दृश् (१ प.प.) – दृष्ट

प्रथमान्तरूपाणि

पुंलिङ्गरूपाणि			स्त्रीलिङ्गरूपाणि			नपुंसकलिङ्गरूपाणि		
कृत:	कृतौ	कृता:	कृता	कृते	कृता:	कृतम्	कृते	कृतानि
दत्त:	दत्तौ	दत्ता:	दत्ता	दत्ते	दत्ता:	दत्तम्	दत्ते	दत्तानि
पठित:	पठितौ	पठिता:	पठिता	पठिते	पठिता:	पठितम्	पठिते	पठितानि
लब्ध:	लब्धौ	लब्धा:	लब्धा	लब्धे	लब्धा:	लब्धम्	लब्धे	लब्धानि
मुक्त:	मुक्तौ	मुक्ता:	मुक्ता	मुक्ते	मुक्ता:	मुक्तम्	मुक्ते	मुक्तानि
दृष्ट:	दृष्टौ	दृष्टा:	दृष्टा	दृष्टे	दृष्टा:	दृष्टम्	दृष्टे	दृष्टानि

पठित: ग्रन्थ:, खादित: मोदक: । पठिता कविता, खादिता कुण्डलिका । पठितं काव्यम्, खादितं फलम् ।

एतानि विशेषणानि धातुभ्य: निर्मितानि अत: धातुसाधितानि । एतानि विशेषणानि कर्मपदम् अनुसरन्ति ।

उपयोजनम् – अ) विशेषणरूपेण – अहं वृक्षात् **पतितं फलं** खादामि ।

आ) कर्मवाच्ये वाक्ये क्रियापदस्थाने – १. रामेण **ग्रन्थ: पठित:** ।

२. सीतया **पत्रं लिखितम्** ।

३. छात्रै: **प्रश्ना: पृष्टा:** ।

क्तवतु-प्रत्ययान्तानि

(कर्तरि-भूतकालवाचक-धातुसाधित-विशेषणानि)

सूत्रम् – मूलधातु: + तवत्

उदाहरणानि – कृ-कृतवत्, दा-दत्तवत्, पठ्-पठितवत्, लभ्-लब्धवत्, मुच्-मुक्तवत्, दृश्-दृष्टवत्

प्रथमान्तरूपाणि

पुंलिङ्गरूपाणि			स्त्रीलिङ्गरूपाणि			नपुंसकलिङ्गरूपाणि		
कृतवान्	कृतवन्तौ	कृतवन्त:	कृतवती	कृतवत्यौ	कृतवत्य:	कृतवत्	कृतवती	कृतवन्ति
दत्तवान्	दत्तवन्तौ	दत्तवन्त:	दत्तवती	दत्तवत्यौ	दत्तवत्य:	दत्तवत्	दत्तवती	दत्तवन्ति
पठितवान्	पठितवन्तौ	पठितवन्त:	पठितवती	पठितवत्यौ	पठितवत्य:	पठितवत्	पठितवती	पठितवन्ति
लब्धवान्	लब्धवन्तौ	लब्धवन्त:	लब्धवती	लब्धवत्यौ	लब्धवत्य:	लब्धवत्	लब्धवती	लब्धवन्ति
मुक्तवान्	मुक्तवन्तौ	मुक्तवन्त:	मुक्तवती	मुक्तवत्यौ	मुक्तवत्य:	मुक्तवत्	मुक्तवती	मुक्तवन्ति
दृष्टवान्	दृष्टवन्तौ	दृष्टवन्त:	दृष्टवती	दृष्टवत्यौ	दृष्टवत्य:	दृष्टवत्	दृष्टवती	दृष्टवन्ति

पठितवान् बालक: **पठितवती बालिका**   **पठितवत् अपत्यम् ।**

खादितवान् बालक: **खादितवती बालिका**   **खादितवत् अपत्यम् ।**

एतानि विशेषणानि धातुत: निर्मितानि अत: धातुसाधितानि । एतानि विशेषणानि कर्तृपदम् अनुसरन्ति ।

उपयोजनम् – अ) विशेषणरूपेण – अभ्यासं **कृतवान् छात्रः** गुणान् प्राप्नोति ।

आ) कर्तृवाच्ये वाक्ये क्रियापदस्थाने – **बालकः** ग्रन्थं **पठितवान्** । **सीता** पत्रं **लिखितवती** ।
छात्राः प्रश्नान् **पृष्टवन्तः** ।

कर्तृवाच्यम्	कर्मवाच्यम्
कविः काव्यं **रचितवान्** ।	कविना **काव्यं रचितम्** ।
गुरुः ज्ञानं **दत्तवान्** ।	गुरुणा **ज्ञानं दत्तम्** ।
छात्राः पाठान् **पठितवन्तः** ।	छात्रैः **पाठाः पठिताः** ।
मालाकारः पुष्पाणि **चितवान्** ।	मालाकारेण **पुष्पाणि चितानि** ।
अहम् आपणिकं **पृष्टवान्/पृष्टवती** ।	मया **आपणिकः पृष्टः** ।
देवी भक्तं **प्रेरितवती** ।	देव्या **भक्तः प्रेरितः** ।

अवधेयम् – वाच्यपरिचयसमये लट्लकार-वाक्यानि तथा च केवलं भूतकालवाचक-धातुसाधित-विशेषणानि एव अपेक्षितानि ।

कृतिः –
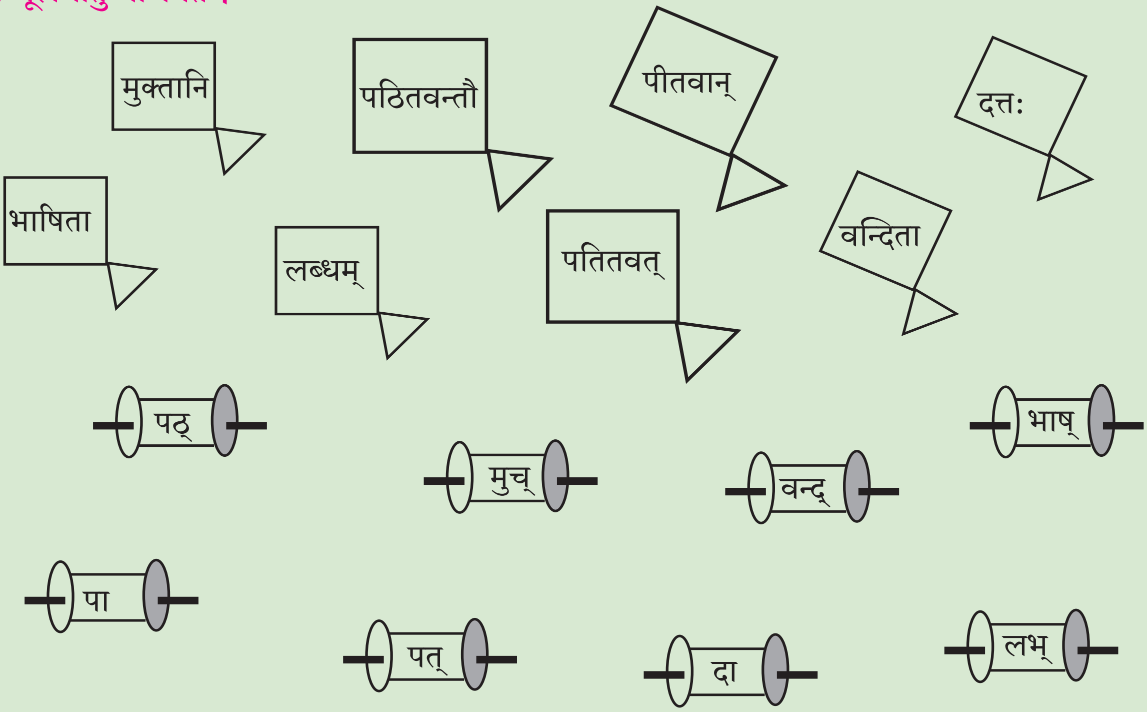
१) मूलधातुं योजयत ।